

Het laatste geschrift van Sint-Thomas van Aquino

*Epistola ad Bernardum abbatem casinensem**

In februari 1274 is Sint-Thomas op weg van Napels naar Lyon waar paus Gregorius X hem uitgenodigd heeft om aanwezig te zijn op het daar te houden Concilie. Te Cassino aangekomen, wordt hij opgewacht door een bode van Bernardus Ayglie, abt van Monte Cassino. Deze nodigt Sint-Thomas uit om een omweg te maken langs de abdij om aldaar aan de monniken de betekenis van een betwiste passage uit de commentaar op het boek Job van de Heilige Gregorius te verhelderen. Sint-Thomas' gezondheid laat hem niet toe op dit aanbod in te gaan, maar geeft aan de bode zijn geschreven antwoord. Op 7 september zal hij in de abdij van Fossanova, een 50-tal km. ten noorden van Monte Cassino overlijden.

Aan de eerwaarde vader in Christus, Bernardus, door de genade Gods eerbiedwaardige abt van Monte Cassino, is broeder Thomas van Aquino, zijn devote zoon, altijd en overal tot gehoorzaamheid bereid.

Ik had gehoopt, eerwaarde vader, om met levende stem voldoening te schenken aan de verzamelde broeders die aanstoot nemen aan de woorden van de illustere Gregorius, maar de lengte van het goddelijk officie en de verplichting van de vasten hebben mij verhinderd.¹ En misschien zal het vruchtbaar zijn dat de brief opgestuurd wordt zodat het niet enkel nuttig kan zijn voor de aanwezigen maar ook voor de toekomst. Trouwens geloof ik dat het niet zonder goddelijke bijstand is dat uw brief mij bereikt in Aquino op het moment dat ik mij opmaak om af te reizen naar Frankrijk. In Aquino was de zalige Maurus, leerling van onze zeer heilige vader Benedictus en door hem naar Frankrijk gezonden, waardig om van zulk een uitgelezen vader brieven en relieken te ontvangen.

* Voor de Latijnse tekst zie Thomas de Aquino, *Opera omnia iussu Leonis XIII P. M. edita ..., t. 42: Compendium Theologiae. De articulis Fidei et Ecclesiae sacramentis. Responsio de 108 articulis. Responsio de 43 articulis. Responsio de 36 articulis. Responsio de 6 articulis. Epistola ad ducissam Brabantiae. De emptione et venditione ad tempus. Epistola ad Bernardum abbatem Casinensem. De regno ad regem Cypri. - De secreto*, Editori di San Tommaso, Roma, 1979, voorwoord pp. 399-409, tekst pp. 413-415. Voor een interpretatieve analyse zie D. Berger, Die letzte Schrift des hl. Thomas von Aquin, in: *Forum Katholische Theologie* 14 (1998) 221-230.

¹ In 1274 begon de vasten op 14 februari. De vraag van de abt dateert dus van na deze datum.

Om echter een meer volledige voldoening te geven aan hen die twijfelen, dient men de woorden van de zalige Gregorius toe te voegen, die twijfel en dwaling bij de onwetenden opwekken:

“Men moet weten –zo zegt hij- dat de welwillendheid Gods aan de zondaars de ruimte geeft om penitentie te doen; maar omdat zij de tijd niet gebruiken om een vrucht van penitentie voort te brengen, maar gebruiken om een onrechtvaardigheid te begaan, verliezen zij wat zij hadden kunnen verdienen vanwege de goddelijke barmhartigheid. Nochtans kent de almachtige God op voorhand van elkeen wanneer diens leven beëindigd wordt en kan niemand op een ander moment sterven dan op het moment dat hij sterft. Want indien men zich de vijftien toegevoegde jaren aan het leven van Ezechias herinnert, dan is het zo dat deze levensduurte is toegevoegd vanaf het moment dat hij verdiend had te sterven. Immers de goddelijke voorzienigheid kende op voorhand diens tijdstip op dat moment waarop zij daarna hem uit het huidige leven wegnam.”²

Met deze woorden maakt de Schitterende Leraar voldoende duidelijk dat elke mens vanuit een dubbel perspectief dient beschouwd te worden: enerzijds in zichzelf, maar anderzijds in vergelijking met de goddelijke voorkennis.

In zichzelf beschouwd is de mens in datgene wat aan hem gebeurt, niet aan de noodzakelijkheid onderworpen maar is het mogelijk dat enigerlei zaken die aan hem gebeuren niet voortkomen uit het lot. Dit is wat hij [Gregorius] expliciet vermeld in verband met de zondaars wanneer hij zegt: “omdat zij de tijd niet gebruiken om een vrucht van penitentie voort te brengen, maar gebruiken om een onrechtvaardigheid te begaan, verliezen zij wat zij hadden kunnen verdienen vanwege de goddelijke barmhartigheid.” Vandaar vindt datgene wat aan de mens gebeurt niet uit noodzaak plaats. En hetzelfde geldt voor de dood en voor alles wat de mens kan doen of ondergaan. Want alles hangt af van de goddelijke voorzienigheid.

Indien men echter anderzijds de mens beschouwt in verhouding tot de goddelijke voorzienigheid, dan vallen dat wat hij doet of ondergaat enigszins onder de noodzakelijkheid. Hij betreft hier, zoals wij zeiden, niet een absolute noodzakelijkheid die ervoor zou zorgen dat de dingen in zichzelf beschouwd niet anders zouden kunnen gebeuren. Maar het betreft een

² Het betreft hier *Moralia in Job XVI*, 10. De verwijzing naar Ezechias (Hizkia) is te vinden in 2 Koningen 20, 1-12.

voorwaardelijke noodzakelijkheid want de volgende voorwaardelijke uitspraak is noodzakelijk: “Indien Gods iets voorziet, dan zal het gebeuren.” Want het is niet mogelijk dat deze twee tegelijk kunnen gebeuren, nl. dat God iets voorziet en dat het niet gebeurt. Dan immers zou Gods voorkennis feilbaar zijn. Echter dit is geheel en al onmogelijkheid want de waarheid kan niet vermengd worden met valsheid. Dit is wat de woorden van de zalige Gregorius uitdrukken wanneer hij eraan toevoegt: “Nochtans kent de almachtige God op voorhand van elkeen wanneer diens leven beëindigd wordt en kan niemand op een ander moment sterven dan op het moment dat hij sterft”, d.w.z. het moment waarop God wist dat hij ging sterven. Want het is onmogelijk dat beiden tegelijkertijd kunnen bestaan, nl. dat God voorkennis heeft van het moment van iemands dood en dat deze op een ander moment sterft. Gods kennis zou dan overigens feilbaar zijn. Op zichzelf beschouwd echter kan de mens op een ander moment sterven. Want wie twijfelt eraan dat voor hem op een eerder moment het leven kan eindigen, doorstoken door een zwaard, verbrand door een vuur, door een val in de afgrond of een valstrik. De volgende woorden maken dit onderscheid duidelijk wanneer hij eraan toevoegt: “Want indien men zich de vijftien toegevoegde jaren aan het leven van Ezechias herinnert, dan is het zo dat deze levensduurte is bijgevoegd vanaf het moment dat hij verdiend had te sterven.” Het is echter een dwaasheid te zeggen dat iemand datgene verdient wat onmogelijk kan gebeuren. Op zichzelf beschouwd had hij op dat moment kunnen sterven. Maar in vergelijking met de goddelijke kennis is het volgende niet tegelijkertijd mogelijk, nl. dat hij op één moment zou sterven en dat God voorkennis zou hebben van een ander moment waarop hij zal sterven [...]³

Het is dus nodig een verschil in acht te nemen tussen de goddelijke kennis en de menselijke kennis. De mens is immers onderworpen aan veranderingen en tijden waarin iets eerder en later plaatsvindt. Hij kent zaken op successievelijke wijze, sommige dingen eerder, andere dingen nadien. Daarom herinneren wij ons verleden zaken, zien wij huidige zaken en voorspellen wij toekomstige zaken. God daarentegen is vrij van elke beweging volgens het woord van Maleachi: “Ik ben de Heer en verander niet” (Mal. 3, 6). Hierdoor stijgt Hij uit boven elke opeenvolging van de tijd. In Hem is ook geen verleden of toekomst maar geheel de toekomst en geheel het verleden is in Hem aanwezig zoals Zijn dienaar Mozes het zelf zegt: “Ik ben die ben” (Ex. 3, 14). Op deze wijze voorzag dus God van alle eeuwigheid het moment waarop deze man zou sterven – om het op onze wijze zeggen. Maar vanuit het

³ Hier is een lacune in het manuscript.

standpunt van God moeten we zeggen dat Hij hem zag sterven, zoals ik Petrus zie zitten terwijl hij zit. Het is echter duidelijk dat uit het feit dat ik iemand zie zitten er geen enkele noodzakelijkheid volgt voor hem om te zitten. Deze twee dingen kunnen onmogelijk tegelijkertijd waar zijn, nl. dat ik iemand zie zitten en dat hij (...) ⁴ niet zit. Evenzo is het niet mogelijk dat God voorkennis heeft van iets in de toekomst en dat dit niet plaatsvindt. Nochtans gebeurt hierdoor dit toekomstige niet noodzakelijk.

Zeer beminde vader, dit is wat ik, in gehoorzaamheid aan uw vraag om de dwalenden terug te brengen [tot de waarheid] geschreven heb. Indien dit niet mocht volstaat, zal ik niet aarzelen om uit gehoorzaamheid u opnieuw te schrijven.

Lang leve uw vaderschap.

Broeder Reginald beveelt zich bij u aan.

Vertaling: J. Vijgen

⁴ Hier ontbreken enkele woorden in het manuscript.